

Asia: VN/35688/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsiin liittyvien rikosepäilyjen selvittämisessä avustavista sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköistä

Lausunnonantajan lausunto

Lain nimike

-

1 § Soveltamisala

-

2 § Yksikön tehtävät

Lausunto annetaan hallituksen esitysluonnoksen 2 § 5 kohdasta

Yhteistyöverkostossa nähdään hyvänä, että toimenpiteitä erityisen haastaviin huoltoriitoihin pyritään löytämään, koska kyse on paitsi käräjäoikeuksien kannalta työläästä, ja monesti lukuisiin eri oikeudenkäynteihin johtavista tilanteista, jotka useasti aiheuttavat merkittävää haittaa sekä oikeudenkäynnin osapuolille, mutta ennen kaikkea huoltoriidan keskellä vuosien ajan elävälle lapselle.

- Hallituksen esitysluonnoksesta ei ilmene se, minkä selvityksen perusteella lapsen kuulemisen toteuttaminen yksiköissä on arvioitu olevan vaikutuksellinen keino parantaa lapsen asemaa erityisen haastavissa huoltoriidoissa. Lapsen kuuleminen oikeudenkäyntiasioissa on tärkeää paitsi lapsen mielipiteen selvittämiseksi, jotta se voidaan huomioida riitaista asiaa ratkaistaessa lain edellyttämällä tavalla, niin myös siksi, että lapsen kuuleminen oikeudenkäynnissä tuo lapsen näkökulman päätöksentekoon. Toisaalta lapsen mielipiteen merkitys ja kuulemisen tarkoitus häntä koskevassa asiassa eroaa selvästi siitä, mitä yksiköiden tehtävänä aikaisemmin olleiden epäiltyjen rikosten uhrien kertomusten merkitys, käyttötarkoitus tai niiden arvioinnin taustalla olevien hypoteesien käsittely on. Lapsen kuulemisen tarkoituksena ei ole saada selvitystä tai näyttöä esimerkiksi vieraannuttamisväitteen ratkaisemiseksi tai vanhempien välillä huoltoasiassa riitaisten tapahtumankulkujen selvittämiseksi, vaan varata lapselle tilaisuus ilmaista mielipiteensä ja toivomuksensa, ja saada tietoa lapsen edun arvioimiseksi. Lasta kuullaan lapsen tarpeista lähtien. (Aaltonen, Anna-Kaisa: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa, 2020, s. 352) Toisaalta käräjäoikeuksissa erityisesti haastavissa tilanteissa olisi tarve vahvempaan asiantuntija-arvioon siitä,

millaisia johtopäätöksiä lapsen mielipiteen laadusta (informed consent) lapsen kertoman perusteella voidaan tehdä. Tältä osin jonkin verran analyysia tai havaintoja on tehty joissain olosuhdeselvityksissä, kun taas toisinaan asia on jäänyt täysin ratkaisevan tuomarin tehtäväksi.

Esitysluonnoksen arviota hypoteesiperusteisen lausunnon käyttökelpoisuudesta lapsen kuulemiseen huoltoriidoissa siten, että vanhemmat voisivat esittää asiassa vaihtoehtoisia hypoteeseja, ei välttämättä pidetä olennaisena asian ratkaisemisen kannalta, vaan pahimmillaan se voi viedä kuulemisen fokuksa väärään suuntaan. Myös arviota siitä, että lapsen kuuleminen yksikön toimesta voisi ehkäistä huoltoriitojen kroonistumista ja huoltoriitakierteen syntymistä, ei valitettavasti pidetä todennäköisenä laajemmalti, toki mahdollisena yksittäistapauksissa. Usein vaikeassa huoltoriidassa vanhempien fokus ei ole enää lapsessa vaan muissa asioissa, jolloin lapsen kuulemisesta annetun selvityksen laadulla ei välttämättä ole vaikutusta vanhemman kokemukseen ratkaisun hyväksyttävyydestä. Tässä tavoitteessa keskeistä olisi vanhempien saama pitkäaikainen tuki tai terapiatyöskentely erimielisyyden ratkaisevan oikeudenkäynnin tai saavutetun sovinnon jälkeen tai vastaavasti lapsen vanhemmastaan vieraantumisen edettyä koko perheelle tarjottavat perheterapia ja tukipalvelut. Myös vanhemmille yksilöllisen psykologisen tuen tarjoaminen olisi tärkeää, koska vaativat huoltoriidat ovat usein traumaattisia, ja vanhempien toimet ovat keskiössä riidan liennyttämisessä tai oikeudenkäyntikierteen katkaisemisessa. Lapsen asettaminen keskiöön ja lapsen edun esiin tuominen huoltoriitaoikeudenkäynnissä olisi tärkeää, mutta kuulemisen toteuttaminen yksikössä ei sitä välttämättä edistä sen paremmin kuin kuulemisen toteuttaminen muulla tavalla, tai sillä ei ehkä ole tavoiteltua vaikutusta vanhemman ajatuksiin ratkaisun hyväksyttävyydestä. On myös huomioitava, että käräjäoikeuden ratkaisu voi olla vastoin lapsen esittämää mielipidettä, jolloin ratkaisun hyväksyttävyys voi ollakin heikompaa, kun yksikön lausunto lapsen näkemyksestä eroaa tuomioistuimen ratkaisusta.

- Lapsen huoltoriitoja eri käräjäoikeuksissa ratkaisevat tuomarit ovat erikoistumisen asteeltaan erilaisia, jolloin yksittäiselle tuomarille vuodessa ratkaistaviksi tulevien lapsiasioden määrä vaihtelee suuresti. Tällöin sen määrittäminen, millainen asia on ”erityisen haastava huoltoriita” voi poiketa toisesta sekä virasto- että tuomarikohtaisesti. Tämä nähdään uhkana kansalaisten yhdenvertaisuuden kannalta. Samoin on oletettavaa, että asiakkaat ja heidän avustajansa tietoisina uudistuksesta voisivat vaatia yksikön suorittamaa kuulemistä asiassa, ja pyyntöön liittyvä harkinta ei välttämättä perustuisi samoihin kriteereihin eri puolilla maata. Myös lakiehdotuksen nimi voi tältä osin olla harhaanjohtava siten, että huoltoriidassa yksikön kuuleminen edellyttäisi siinä esitettyä väkivaltaväitettä tai että väkivaltaväitteen esittäminen puoltaisi kuulemisen pyytämistä yksiköltä. Asioiden ohjautumisessa yksiköille on huomioitava, että joissain käräjäoikeuksissa tällä hetkellä lapsiasiasia pyydetään olosuhdeselvityksen laatimista ilman, että lapsiasiaa on käsitelty valmisteluistunnossa. Tällöin arvio asian riitaisuudesta perustuu pelkästään kirjalliseen materiaaliin, ja mikäli ohjaus yksikön kuulemiseen tehtäisiin vastaavalla tavalla, voisi se johtaa menettelyn käyttöön tarpeettomasti, kun pelkän kirjallisen aineiston perusteella riitaisuuden astetta on vaikea arvioida. Ainakin tällöin olisi hyvä, että valmisteluistunto järjestettäisiin ennen asian lähettämistä yksikköön, jotta yksikön käyttämisen tarpeesta voitaisiin varmistua.

- Esitysluonnoksen arviota tapausmäärien lisääntymisestä huoltoriitoihin laajentumisen johdosta, noin 20 vuodessa, ei pidetä realistisena. Siinä ei ole myöskään huomioitu monilapsisia

perheitä, jolloin yksi kuulemispyyntö johtaisi useampaan kuulemiseen. Ennakoitu määrä tarkoittaisi 0 – 1 pyyntöä yhtä käräjäoikeutta kohden vuodessa, jonka toteutuminen esitysluonnoksen kriteeristöllä tulisi luultavasti ylittymään monenkertaisesti. Vaihtoehtona olisi myös, ettei menettelyä käytäisi juuri ollenkaan. Tämä ei yhdenvertaisuusnäkökulmasta olisi tavoiteltava tilanne.

- Tällä hetkellä hyvinvointialueet laativat olosuhdeselvityksiä, jotka valtaosin ovat laadultaan niiden laissa säädetyn tarkoituksen täyttäviä, ja paikoin oikein hyviäkin, ja ne antavat käräjäoikeuksille hyvät edellytykset asian ratkaisemiseen. Lakiesitysluonnokseen kirjattua tilannetta, jossa lasta ei olisi kuultu silloin kun se lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden olisi ollut mahdollista, ei ole tilanne, joka olisi tullut esiin verkostossamme. Olosuhdeselvityksessä tehty lapsen kuuleminen suoritetaan yleensä siinä vaiheessa kun puolueettomille olosuhdeselvittäjille oli jo syntynyt näkemystä lapsen tilanteesta vanhempien kanssa keskustelujen, lapsen elämään kuuluvien tahojen, kuten päiväkodin tai koulun lausuntoihin tutustumisen ja lapsen kotikäynnillä tapaamisen jälkeen. Tällöin lapsen kuuleminen voidaan sitoa kontekstiin, ja kuulemisessa huomioida laajasti muun selvitystyön kautta saatu tieto. Myös oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että lapsen kuuleminen ja mielipiteen arviointi edellyttää sitä, että kuultavalla taholla on tietoa lapsen elämäntilanteesta ja vanhempien konfliktin laadusta, ja että ennen kuulemistä on perehdytty vanhempien näkökulmiin ja keskusteltu myös vanhempien kanssa (Aaltonen, 2020, s. 259).

Lapsen kuuleminen yksikössä ei poistaisi olosuhdeselvityksen hankkimisen tarvetta, mutta kun esitysluonnoksen mukaan pyynnön yksikön kuulemisesta tulisi tehdä käräjäoikeudessa, niin asian valmisteluvaiheessa tulisi päättää se, pyydetäänkö asiassa yksikön suorittamaa kuulemistä vai suoritetaanko kuuleminen osana olosuhdeselvitystä. Epäselvää on, mikä olisi olosuhdeselvityksen ja yksikön kuulemisen välinen suhde: Jos ne tehtäisiin samaan aikaan, ei olosuhdeselvitys olisi käytettävissä lapsen kuulemisessa. Jos taas ne tehtäisiin peräkkäin, olisi tärkeää, että olosuhdeselvittäjät voisivat ennen selvityksen johtopäätösten tekemistä tutustua lapsen kuulemisesta saatuun tietoon, ja huomioida lapsen mielipide selvitystyön tuloksessa, ja selvitys valmistuisi siten vasta yksikön kuulemisen jälkeen. Lasten kuulemiset olosuhdeselvityksissä ovat valtaosin hyviä, ja käräjäoikeudella on mahdollisuus myös itse kuulla lasta, jos se arvioidaan tarpeelliseksi asiassa. Toisaalta tavoitteena olisi, että päällekkäisiä lapsen kuulemisia ei olisi. On huomioitava, että haastavissa huoltoriidoissa lapsen mielipide voi olla välineellistetty vanhemman tai molempien vanhempien huoltoriidan intresseissä, jolloin lapsen kuulemisen toteuttamisen tavan ei tulisi kärjistää tätä asetelmaa tai paineistaa lasta vanhempien kautta. Toisaalta lapsi tarvitsee tukea, ja saa sitä vanhemmiltaan, jolloin yksikön kuuleminen erillisenä muusta olosuhdeselvityksestä voi jättää lapsen melko yksin tuohon tilanteeseen. Asiassa voisi tulla harkittavaksi se, että olisiko mahdollista hyödyntää olosuhdeselvittäjien ammattitaitoa siitä, mitkä asiat ovat laadultaan erityisen haastavia siten, että selvittäjät voisivat pyytää yksikön kuulemistä, tai vaihtoehtoisesti esittää käräjäoikeudelle, että kuulemispyyntö yksikölle tehdään asian haastavuuden vuoksi. Tällöin myös olosuhdeselvittäjät voisivat huomioida lapsesta tekemiensä havainnot, ja kuulemistavan vaikutuksen lapseen.

- Lapsen asema kuulemisessa on seikka, joka herättää huolta esitysluonnoksessa. Kun vallitsevassa tilanteessa kuuleminen tapahtuu osana olosuhdeselvitystä, voidaan olosuhdeselvitystyön aikana saatua tietoa hyödyntää kuulemisen suunnitteluun. Lapsen mielipiteen

ilmaiseminen on lapsen oikeus, ja koska oikeudenkäynnin asetus on haastava, niin on myös lapsen kannalta tärkeää, että lapsi voi itse valita sen, miten näkemyksensä ilmaisee tai haluaako ylipäättään kertoa näkemyksistään. Vaikeissa huoltoriidoissa voi lapsi myös olla hyvin haluton kertomaan näkemyksiään, ja kuulemisen toteuttaminen yksikössä ei tule olla tapa painostaa lasta kuulemiseen. Lapsi saa tukea ennen kaikkea vanhemmiltaan, mutta yksikössä tapahtuvaan kuulemiseen ei vanhemmilla olisi osallisuutta. Toisaalta käytännön järjestelyt edellyttävät, että toisen vanhemman osallisuus lapsen kuljettamiseen yksikköön tai aikataulujen järjestämiseen, voi olla toista vanhempaa suurempaa. Tämä toki toteutuu myös olosuhdeselvityksen osalta, ja joskus onkin pyyntö siitä, että lasta tavataan kaksi kertaa hänen kuulemisekseen, siten että lapsi menee vuorollaan kummankin vanhemman luota tapaamaan selvityksen tekijöitä.

3 § Moniammatillinen asiantuntijaryhmä

-

4 § Oikeus saada ja antaa tietoja

-

5 § Yksikön henkilöstöä sekä toimitiloja ja toimintavälineitä koskevat vaatimukset

-

6 § Työnohjaus

-

7 § Järjestämisvastuu

-

8 § Sopimus ja kustannusten korvaaminen

-

9 § Korvauksen maksaminen

-

10 § Ohjaus, koulutus ja yhteistyö

-

11 § Voimaantulo

-

Esityksen vaikutusarviot

-

Mahdolliset muut kommentit esitysluonnoksesta

-

Ansamaa Laura

Oulun kärjäoikeus - Kärjäoikeuksien lapsiasioiden vastuutuumariverkosto